

Mindre hackspettens ruggning

Jan Sondell

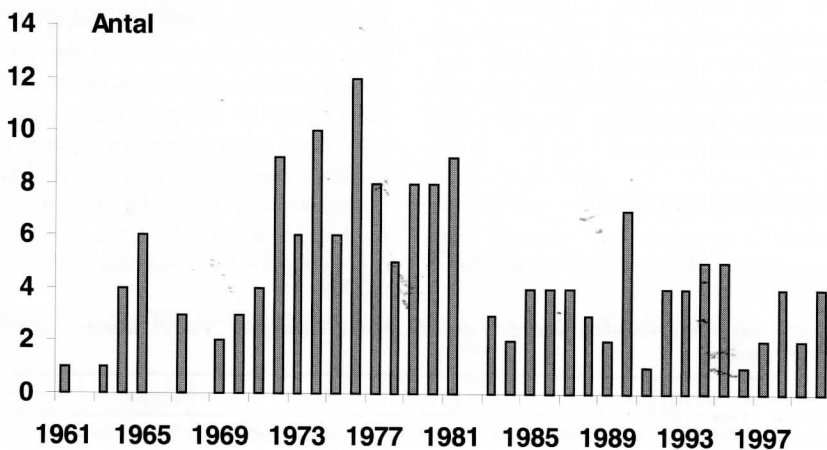
Mindre hackspetten är en sällsynt men regelbunden gäst i märkprotokollen i Kvismaren. Totalt har 49 ruggningsprotokoll fyllts i åren 1974–2000. De gamla fåglarna genomgår ett komplett fjäderbyte juli–september, vingruggningen (handpennor och armpennor) är klar efter i genomsnitt 67 dagar. Även ungfåglarna genomför ett komplett fjäderbyte med undantag av armpennorna. Ruggningen av handpennorna genomförs på 49 dagar.

Material och metodik

Ruggningsundersökningar genomförs systematiskt sedan 1973 vid Kvismaren i samband med ringmärkning (se redovisningar bl a i Sondell 1977, 1993 och 1999). Mindre hackspetten har funnits med i ringmärkningsprotokollen i varierande antal under de fyrtyo verksamhetsåren (figur 1). Fast arten aldrig varit talrik har under årens lopp 49 ruggningsprotokoll fyllts i, 25 på gamla och 24 på unga fåglar. Syftet med denna uppsats är att allmänt belysa hur mindre hackspettens ruggning förlöper i mellersta Sverige.

Materialet är alltså inte särskilt stort men det är enhetligt insamlat på en lokal, Kvismaren, och täcker hela ruggningsperioden. Därför bedöms det tillräckligt representativt för att belysa det allmänna ruggningsförloppet, åtminstone översiktligt.

Ruggningsprotokollen har analyserats på sedvanligt sätt (Sondell 1977). Ruggningens förlopp över tiden, sambanden mellan handens, armens och stjärtens ruggning samt ordningsföljden vid fjäderbytet har undersökts.

Figur 1. Antal fångade mindre hackspettar i Kvismaren 1961–2000 (data från Bo Nielsen).

Antal pennor och ruggningsstrategi

Mindre hackspetten avviker från de mindre tättingarna genom att ha en lite annorlunda fjäderuppsättning (se t ex Ginn & Melville 1983). I stjärten återfinns man vid ruggningsundersökningen bara 10 stjärtpennor mot normalt 12. Den yttersta pennan (stjärtpenna 6) är förkrympt, ligger infälld mellan stjärtpennorna 4 och 5 och är därför svår att hitta. De flesta mindre tättingar har 9 armpennor, varav 3 är tertialer, medan hackspettarna har 11 armpennor, varav 7 kan hänföras till normala armpennor och de 4 övriga till tertialer. Vidare börjar ungfågeln bytet av handpennor (se nedan) medan fjädrarna fortfarande är nästan oslitna. Dessa skillnader har berett ringmärkningspersonalen vissa svårigheter, speciellt då hackspettarna bara uppträder tillfälligt i fångstnäten. I de följande bearbetningarna har därför antalet pennor "normerats" till 10 stjärtpennor, 6 armpennor och 3 tertialer.

Ruggningsstrategin är att gamla mindre hackspettar genomför ett komplett fjäderbyte efter häckningen i perioden juli-september. Även de unga fåglarna genomför ett komplett fjäderbyte med undantag för alla armpennorna. Bytet av handpennor startar nästan direkt efter det att ungar blivit flygga.

Ruggningsperiod

I tabell 1 redovisas den normala ruggningsperioden för gamla och unga fåglar.

Perioden för de gamla fåglarnas vingruggning (handpennor plus armpennor) presenteras som en linjär funktion och handpennruggning som en andragsgradsfunktion. Enbart ruggningen av handpennorna kan redovisas för unga fåglar. I figur 2 illustreras ruggningsförloppet grafiskt över tiden. Av tabellen framgår att de gamla fåglarna ruggar vingpennorna tämligen långsamt. Bytet sker på 67,5 dagar eller på drygt två månader. Det startar omkring 1 juli då ungar förmodligen nyligen blivit självständiga. Räknar man enbart på handpennorna tar bytet av dessa något kortare tid eller 62,5 dagar.

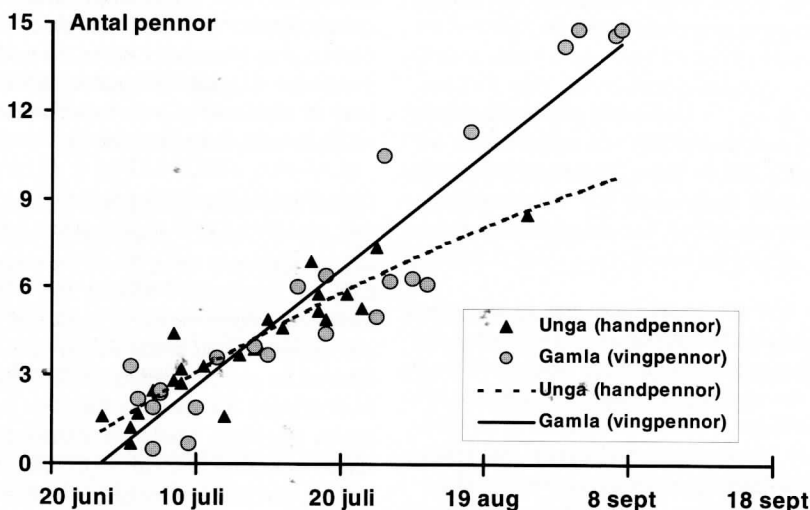
Ungfågeln börjar att rugga handpennorna ganska snabbt efter det de lämnat boet och avslutar ruggningen redan efter 49 dagar. Ätt ungar handpennruggning går fortare än de gamlas är naturligt med tanke på att de inte under samma period ruggar några armpennor, varken äkta armpennor eller tertialer.

Byte av arm- och stjärtpennor jämfört med handpennor

För gamla fåglar startar armpennruggningen när i medeltal 3,7 handpennor bytts och har nått 5,5 armpennor när handpennruggningen är klar. Tertialena börjar bytas när 1,8 handpennor ersatts och avslutas då 7,8 handpennor bytts. Motsvarande värden för stjärten är start vid 2,2 och slut samtidigt som alla 9 handpennorna är klara.

Tabell 1 Ruggningsperiodens start och slut för mindre hackspett. "Vinge" betyder handpennor plus armpennor.

Kategori	Modell	Start	Slut	Dagar	Korr, %
Gamla	Vinge, 1-gradsfunktion	30 juni	6 september	67,5	95
Gamla	Handpennor, 2-grad	1 juli	1 september	62,5	93
Unga	Handpennor, 2-grad	27 juni	15 augusti	49,0	92

Figur 1. Mindre hackspettens ruggning. Antal bytta hand- och armpennor vid olika tidpunkt samt funktioner utvisande sambanden enligt tabell 1.

Ungfågglarna startar stjärtbytet vid 3,3 handpennor och när handpennorna är klara har 3,2 av 5 pennor hunnit bytas i stjärten. Ungfågglarna börjar alltså byta stjärten senare än de gamla fåglarna och avslutar bytet relativt sett ännu senare. Då ska man dock komma ihåg att vingpennbytet går fortare hos de unga än hos de gamla beroende på att inga armpennor eller tertialer byts.

Ordning vid byte av ving- och stjärtpennor

Handpennorna byts konsekvent inifrån (från nr 1 till 9) och ut. Armpennorna byts utifrån och inåt (från penna 1 till 7). Armpennorna 8–11, som vanligen kallas tertialer byts normalt i ordning 9, 8 och 10. Penna 11 har i regel inte registrerats vid Kvismaren.

För hackspettarna är stjärtens stödjande funktion vid förflyttning och födosök på trädstammarna av stor vikt. Det kan därför vara särskilt intressant att se enligt vilken

sekvens fjäderbytet går till. Först fälls stjärtpena 2, räknat från centrum tätt följd av 3 och därefter 4. Medan dessa växer ut sparas 1 och 5, alltså centrumparet och den yttersta som inte är förkrympt. Först när penna 2, 3 och 4 är nästan utvuxna fälls nr 5 och när denna yttre är ordentligt på väg fälls det viktiga centrumparet, som är kraftigast utvecklat. Ruggningssekvensen är nästan identisk för unga och gamla fåglar.

Diskussion

Mindre hackspetten anses ha minskat kraftigt under senare decennier. Arten har en sparsam förekomst i Kvismaren, men fångstciffrorna enligt figur 1 ger ingen klar indikation på någon minskning, åtminstone inte efter början av 1980-talet. Under 1970-talet var igenväxningen i området som störst, vilket troligen speglas i de då högre siffrorna i tabellen.

Som nämndes inledningsvis är materialet som ligger till grund för föreliggande redovisning, litet. Det har samlats in under

27 år, vilket betyder i genomsnitt knappt två ruggningsprotokoll per år. Det är dock sannolikt svårt att hitta några bättre grunddata. Ruggningsprotokollen från Kvismaren är alla år insamlade på samma lokal, med samma metodik och under i stort sett samma del av året. Ringmärkningsperioden från midsommar till sista september täcker dessutom hela ruggningsperioden för mindre hackspett.

Det kan alltså vara motiverat att analysera materialet från Kvismaren. Hittills har enbart ruggdata från mindre tättingar (*Passeriformes*) från Kvismaren bearbetats och redovisats. Mindre hackspetten är en spettfågel (*Piciformes*) med delvis lite annorlunda fjäderuppsättning (se ovan). Handpennruggningen respektive vingruggningen sker dock enligt samma principer som hos de flesta tättingar. Vingruggningen belyses bäst med ett linjärt samband över tiden, medan handpennruggningen går fortare i starten och långsammare på slutet, vilket bäst beskrivs av en andragsgradsfunktion (tabell 1).

Resultaten visar att mindre hackspetten påbörjar ruggningen i månadskiftet juni/juli, de yngre några dagar före de gamla. De gamla fåglarna avslutar vingruggningen första veckan i september, medan ungfågeln, som bara ruggar handpennorna, är klara i mitten av augusti.

Anledningen till att ungfågeln byter vingpennor och stjärt är troligen att en

hållbyggare och trädklättrare som hackspetten kräver yppersta material i dessa fjädrar, som slits starkt i kontakt med trä materialet. Ungfågelfjädrarnas motståndskraft är sämre och därför är det ändamålsenligt att byta dem inför vintern.

Fjäderbytet synes också ske ändamålsenligt när det gäller olika fjäderkategorier och turordningen inom dessa. Den som har hållit en hackspett i handen vet t ex att mellersta stjärt pennorna är särskilt kraftigt utvecklade. Dessa bildar tillsammans med fötterna en stabilitetstriangel, som utgör en förutsättning för spettens förmåga att bearbeta trävirket. Mellersta stjärt pennorna sparas också till sist vid fjäderbytet. Först när tre par andra stjärt fjädrar i är nästan helt utvuxna vägar mindre hackspetten byta det mellersta-paret.

Slutsatser

Mindre hackspetten förekommer sparsamt i Kvismaren. Populationen förfaller vara stabil åtminstone sedan början av 1980-talet. Det föreligger ett litet men representativt material av ruggningsundersökta mindre hackspettar från Kvismaren. En bearbetning visar att de gamla fåglarna genomför vingruggningen på 67,5 dagar perioden juli-början av september. Även de unga fåglarna byter samtliga fjädrar utom armpennorna. Handpennruggningen sker på 49,0 dagar perioden slutet av juni-mitten av augusti.

Referenser

- Ginn, H. B. & Melville, D. S. 1983. *Moult in Birds*. BTO guide 19.
- Sondell, J. 1977. Sävsparvens *Emberiza schoeniclus* ruggning i Kvismaren. *Vår Fågelvärld* 36:174-184.
- Sondell, J. 1993. Moulting strategies of White Wagtail *Motacilla alba* and Yellow Wagtail *M. flava* in central Sweden. *Ornis Svecica* 3(3-4):107-116.
- Sondell, J. 2000. Wing moult duration for Reed Bunting *Emberiza schoeniclus* at Kvismaren, central Sweden, with regard to data representativeness and weather influence. *Ornis Svecica* 10:13-23.